

Helmut Schmidt (Hrsg)

**ALGEMEINE ERKLÄRUNG DER
MENSCHENPFLICHTEN**

Ein Vorschlag

Piper, München – Zürich, 1997, 159 str.

Prije dvije stotine godina (4. srpnja 1776) objavljena je prva opća deklaracija o ljudskim pravima, tj. **Deklaracija neovisnosti** koja donosi revolucionarno načelo da su svi ljudi stvoreni jednaki i da imaju neotuđiva prava, a naročito pravo na život, slobodu i težnju za srećom. To je bio akt bez presedana, iako je njegova suština u različitim varijantama u povijesti različitih društava i kultura bila isticana, ali ne i ovako deklarirana. Samo se uvijek postavljalo pitanje što je **čovjek**, odnosno koga smatramo **čovjekom**. Poznato je što se poslije toga događalo i događa s ostvarivanjem ljudskih prava u svijetu, pa čak i u zemlji iz koje je ona potekla.

Danas, pedeset godina poslije **Deklaracije o ljudskim pravima** (10. prosinca 1948) što ju je prihvatila Organizacija ujedinjenih naroda, na inicijativu Helmuta Schmidta i Hansa Kunga formuliran je prijedlog **Opće deklaracije o ljudskim dužnostima**. Možda je to neobično, a možda i sasvim obično, podsjetiti čovjeka i na njegove dužnosti, a ne samo prava. Poznat je paradoks da čovjek traži sve više prava i slobode, ne vodeći računa o cijeni tih prava i maksimalnih zahtjeva za slobodom što ih drugi plaćaju. Čini se da je u povijesti modernog društva čovjekova emancipacija shvaćena kao stalno povećavanje prava. Neki bi se upitali »prava na što?«; ili »ljudska prava u odnosu na koga?«. Ovako postavljena pitanja odvela bi nas nesumnjivo na veoma osjetljiv ali sličan teren, naime do pitanja prava ostalog živog svijeta. Primjerice, Klaus Michael Meyer–Abich zagovara **pravo prirode** (*Wege zum Frieden mit der Natur*, 1984), a neki drugi autori govore o pravima životinja (Peter Singer, **Oslobođenje životinja**, 1998. (*Animal Liberation*, 1975) itd.

Ovdje je ipak riječ o samo jednom obliku života na Zemlji – o čovjeku.

Uvod za knjigu napisao je Helmut Schmidt (rođen 1918) u svojoj osamdesetoj godini života, predsjednik frakcije SDP u Njemačkom Bundestagu, bivši ministar obrane, zatim gospodarstva, pa financija te dugogodišnji Kancelar BRD (1974–1982), koji obrazlaže zašto je ova Deklaracija značajna sada i zašto za Njemačku. Kao što je već navedeno, **Opća deklaracija o ljudskim dužnostima** simbolično obilježava nekoliko važnih godišnjica. Naravno, to nije bio cilj nego vremenska podudarnost.

Na početku osvrta o ovoj knjizi može se postaviti nekoliko pitanja: zašto deklaracija o ljudskim dužnostima; je li ona iznenadno ponikla; što ona deklarira i što donosi u odnosu na **Deklaraciju o ljudskim pravima** iz 1948. godine; zašto se poseže za **dužnostima** kao ključnim pojmom deklaracije; kakve su reakcije u svijetu.

Ključna točka kojom se obrazlaže ta **Deklaracija** je u tezi da ljudska prava ne mogu biti bez ljudskih dužnosti, odnosno odgovornosti. Budući da postoji neravnoteža između prava i odgovornosti, pri čemu dominiraju ljudska prava, smisao **Deklaracije o ljudskim dužnostima** je da uspostavi tu ravnotežu, tj. da čovjek nema samo prava nego i dužnosti. Helmut Schmidt na sastanku eksperata u Beču (1997) kaže: »Pojam ljudskih dužnosti također služi za izbalansiranje pojmova sloboda i odgovornost: dok se prava više odnose na slobodu, dužnosti su povezane sa odgovornošću« (38).

Dosadašnje iskustvo pokazalo je da demokracija i ljudska prava mogu ostati na papiru, tj. da se na različite načine krše, pa je moralni imperativ sadržan u **Declaration of Human Rights** u opasnosti. Načelo ljudskih prava selektivno se primjenjivalo na pojedine situacije, a često i kao agresivni politički instrument motiviran ekonomskim ili strateškim interesima. (Nije bio isti odnos prema Kini, Iranu,

Libiji kao prema Izraelu, Saudijskoj Arabiji ili Nigeriji). S druge, pak, strane u nekim kulturama i društvima – s religijskog, filozofskog itd. stajališta) slika čovjeka i ljudskog dostojanstva različito je interpretirana. Tome treba dodati da se pitanje ljudskih prava kod mnogih u muslimanskom, hinduskom, konfucijanskom itd. svijetu shvaćalo kao **zapadni koncept** (što u biti i jeste), pa se prema aktu o ljudskim pravima postupalo s podozretnjem.

Inzistiranje na **dužnostima** u **Općoj deklaraciji o ljudskim dužnostima** nije proturječno **Deklaraciji o ljudskim pravima**, nego joj je komplementarno i pojačava onu dimenziju koju pravo samo po sebi mora implicirati, a to je moralna oblogacija. U Preambuli **Opće deklaracije o ljudskim dužnostima** se kaže: »Mi...ponavljamo i učvršćujemo ovime već proklamirane oblogatnosti u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima: puno uvažavanje dostojanstva svih ljudi, njihove neotuđive slobode i jednakosti i njihove uzajamne solidarnosti«.

Zanimljivo je da Helmut Schmidt upozorava i na mogući *clash of civilizations*, jer se za to u 20. stoljeću stvaraju objektivne pretpostavke: brzi porast pučanstva, koncentracija života u gradovima, povećanje svjetske konkurencije i subjekata u toj konkurenciji, nastanak fundamentalizama itd. Sve bi to moglo dovesti do masovnih konflikata i sukoba, bez obzira pod kojom egidom se zbivali i koju – religijsku, ekonomsku ili kulturnu – podršku imali, jer su ugrožena dva kategorička imperativa: **imperativ slobode** i **imperativ odgovornosti**.

Povijest i pozadina Deklaracije

Opća deklaracija o ljudskim dužnostima predložena je u sklopu **InterAction Council**¹ U njezinim pripremama naročito je radio Hans Küng. Međutim, za njezino prihvaćanje i obznanjivanje bile su potrebne neke pretpostavke, koje su se

odnosile u prvome redu na sazrijevanje same ideje o ljudskim pravima i dužnostima. Da se podsjetimo.

– Na skupu IAC u Rimu 1987. godine u organizaciji stručnog časopisa **La Cività Cattolica** (izlazi od 1850. godine) donesena je **Izjava o globalnim pitanjima** u kojoj sudionici, etički motivirani, ističu potrebu ostvarivanja mira dijalogom i razumijevanjem, nužnost smanjivanja svjetskog siromaštva uravnoteženom gospodarskom strukturom te da razvoj, stanovništvo i okoliš postaju značajni za zajedničku odgovornost žena i muškaraca u planiranju obitelji.

– Hans Küng je 1990. godine napisao knjigu **Projekt Weltethos**² u kojoj iznosi i obrazlaže tezu o potrebi minimalnog osnovnog konsenzusa kao osnove svjetskog etosa. U povodu te ideje održan je u Parizu 1989. godine UNESCO simpozij pod naslovom **Bez religijskog mira nema svjetskog mira**, a na Svjetskom ekonomskom forumu u Davosu 1990. godine raspravljano je o nužnosti svjetskog etosa u kontekstu svjetske privrede. Tome treba dodati i važnu **Deklaraciju o svjetskom etosu** što ju je prihvatio **Parlament svjetskih religija** održan u Chicagu 1993. godine.³

– U pripremi **Deklaracije** održani su sastanci u Beču (22.–24. ožujka 1996.) i Vancouveru (19.–22. svibnja 1996.). IAC je održao u Beču (20.–22. travnja 1997. godine) sastanak eksperata na kojemu je razmatran prvi nacrt tog dokumenta. O njemu se raspravljalo u smislu dorade teksta

- 1 **InterAction Council** utemeljen je 1983. godine u Rimu. Utemeljitelj je Takeo Fukuda (1905.–1995.) japanski premijer (1976.–1979.). Cilj joj je podupiranje i poboljšanje međunarodne suradnje u tri glavna područja: miru i sigurnosti, oživljavanju svjetskog gospodarstva te u području razvoja, stanovništva i okoliša.
- 2 Vidi prikaz u **Socijalna ekologija** br. 4 od 1997. godine.
- 3 Vidi prikaz u **Socijalna ekologija** br. 4 od 1997. godine.

i na sastanku IAC u Noordwijku (1.–4. lipnja 1997. godine) da bi konačno bio objavljen kao Deklaracija 1. rujna 1997. godine pod predsjedanjem novog predsjednika Malcoma Frasera te odmah poslan generalnom sekretaru UN Kofi Annanu.

Ovo su naravno samo neke važnije točke u nastajanju Deklaracije. U intervalima formalnih sastanaka održavani su brojni stručni i politički kontakti, dopisivanja te rad eksperata, kao i napisa brojnih autora (primjerice, H. Schmidt, C. Amery, G. Dönhoff i drugi) u listu *Die Zeit* (41–48/1997).

Nastanak tako važnog dokumenta i poziva za prihvaćanjem, jer je Deklaracija prevedena na mnoge jezike, omogućen je također sazrijevanjem opće klime u svijetu o ljudskoj odgovornosti, kao i pojedinačnim apelima za odgovornost. (Primjerice, Jonasov **Princip odgovornosti**, apel Marion Gräfin Dönhoff **Civilizirajte kapitalizam** ili komunitaristički poziv Amitai Etzionija **Društvo odgovornosti**). Općenito se može reći da je u posljednja dva desetljeća znatno porastao broj naslova u znanstvenoj, filozofskoj i stručno–popularnoj literaturi koji se bave moralnim i etičkim pitanjima.

Sadržaj Deklaracije

Opća deklaracija o ljudskim dužnostima ima devetnaest članaka, a potpisalo ju je 25 članova **InterAction Councila**, brojni eksperti među kojima Hans Küng i bečki kardinal Franz König, govornika i podupiratelja, među kojima i Carl F. von Weizsäcker.

U **Uvodnoj napomeni** se polazi od generalne teze da globalizaciju svjetske privrede prate globalni problemi, a globalni problemi trebaju globalna rješenja. Zanimljivo je to što se kao polazišta tih rješenja ne uzimaju tehnologija, ekonomija, znanost itd., nego se navode **ideje, vrednote i norme** koje bi trebale respektirati sve kulture i društva. »Bolji socijalni po-

redak u nacionalnim i internacionalnim okvirima ne može se samo zakonima, propisima i konvencijama postići nego je potreban svjetski etos« (21). Svjetski etos je taj uteg u balansiranju prava i dužnosti, odnosno slobode i odgovornosti.

Pored toga, **Deklaracija** je sredstvo za pomirenje ideologija, vjerskih uvjerenja i političkih stajališta, i to na taj način da sve skupine imaju dužnost uvažavanja slobode drugih. Pojam **dužnosti** ne odnosi se samo na pojedinca i **sve ljude** nego i na društvene skupine, države, policiju, vojku itd. Osnovna pretpostavka toga treba biti težnja k najvećoj mogućoj slobodi, ali istodobno razvijanje općeg smisla za odgovornost, koja opet sa svoje strane potiče porast slobode. Ova pretpostavka kritički preispituje sadašnju ideju napretka i prava i postavlja ju u balansirane okvire. Cjelokupna moderna živi u stalnom naporu za povećanjem ljudskih prava. Ali, »ako ljudi teže najvećoj mogućoj slobodi i u tome iscrpljuju prirodne resurse Zemlje, tada će buduće generacije zbog toga trpjeti« (22).

Opća deklaracija o ljudskim dužnostima sadrži krucijalna načela i tom pogledu je produbljivanje dosadašnjeg razumijevanja osnova ljudskih težnji za napretkom i srećom. U prvoj glavi deklaracije **Fundamentalni principi za humanitet** (1 – 4 čl.) navodi se načelo »dužnosti« kao osnova ponašanja svakog čovjeka (ali i države, organizacije, vojske itd.) da se ljudski ponašanje prema svim ljudima, tj. prema »zlatnom pravilu« koje važi univerzalno: »Što ne želiš da se tebi čini, ne čini to nikom drugom«.⁴

Druga glava odnosi se na **dužnosti prema životu** (5 – 7 čl.). »Svaka osoba ima dužnost poštovati život«. Tri članka sadrže važna načela ponašanja: **nenasilje** i **strahopoštovanje pred životom**. Nenasilje je inače sadržano u mnogim mirovnim or-

4 Pravilo može biti i drugačije izrečeno. »Što želiš da se tebi čini, čini drugima«.

ganizacijama i dokumentima o ljudskim pravima, a njemu je dodano načelo što ga u literaturi osobito susrećemo kod Alberta Schweitzera (*Ehrfurcht for dem Leben*) i primjerice u radovima Güntera Altnera (od kojih su neki prikazani u ovome časopisu). U smislu poštovanja života ovdje se uračunavaju i okolnosti, tj. okoliš u kojemu čovjek živi. U članku 7 se kaže: »Svaka osoba je beskrajno vrijedna i mora bezuvjetno biti zaštićena. Zaštitu zahtijevaju također životinje i prirodni okoliš«.

U trećoj glavi pod naslovom **Pravednost i solidarnost** (8 – 11 čl.) ističe se dužnost svake osobe da se čisto (*integer*), časno i fer ponaša. Takvo ponašanje se zahtijeva u cilju provedbe održivog razvoja kao pretpostavke obrane dostojanstva, slobode, sigurnosti i pravednosti; korištenja svih bogatstava i ljudskih sposobnosti u cilju gospodarske pravednosti i socijalnog poretka. Deklaracija apelira na svakovrsnu solidarnost među ljudima i narodima.

Istinitost i tolerancija (12 – 15 čl.) odnose se na istinitost govora i ispravnost djelovanja pojedinaca, struktura, medija i religijskih zajednica. Traži se respekt prava pojedinca na privatnu, osobnu i profesionalnu povjerljivost. Zanimljiva je formulacija (čl. 12) »Nitko nije obvezan reći punu istinu svakome u svako vrijeme«.

U petoj glavi **Uzajamno poštovanje i partnerstvo** (16 – 18 čl.) ističe se dužnost svih muškaraca i žena da iskazuju poštovanje i razumijevanje u njihovim odnosima. Posebno se navodi da sigurnost i podrška predstavljaju cilj do kojega vodi ljubav, povjerenje i opraštanje u braku.

Kao što je vidljivo iz ovog kratkog komentara, sadržaji izneseni u Deklaraciji zasnivaju se na dužnosti kao osnovi odgovornosti, a na načelima akceptiranja dostojanstva svih ljudi, nenasilju, neotuđivosti slobode i jednakosti te međusobne solidarnosti.

Spomenuli bismo zanimljiv prilog Hansa Kunga pod naslovom **Nikakav strah pred**

etosom! (73–95) u kojemu na veoma sustavan i razložan način objašnjava osnovnu ideju svjetskog etosa u kontekstu te Deklaracije. U tom prilogu Kung iznosi nekoliko okvirnih teza: globalizacija zahtijeva globalni etos; ljudske dužnosti osnažuju ljudska prava; **dužnost**, ali također i **pravo** mogu se zlorabiti; ne slijede sve dužnosti iz prava. Ova zadnja teza je veoma zanimljiva, što Kung na tri primjera i pokazuje, a njezin je smisao pokazati da svako pravo implicira dužnost. Primjerice, novinari i novine imaju zajamčeno pravo (u modernoj državi) slobodno izvještavati – sloboda medija. Zato država i građani imaju dužnost respektirati to pravo novinara i novina. Ali, s tim pravima nije nipošto izrečeno da je dužnost novinara ili novina da neovisno izvještavaju. To znači da pravo podrazumijeva i dužnosti, ali sve dužnosti ne slijede iz prava (91–92) jer **pravo treba moralnu osnovu** (93).

U knjizi u posebnom poglavlju (124–153 str.) paralelno su objavljene Deklaracija o svjetskom etosu što ju je prihvatio Parlament svjetskih religija u Chicagu 1993. godine i **Opća deklaracija o ljudskim dužnostima** (inače objavljena na stranicama 19–35 u ovoj knjizi). To ima svojih prednosti jer ih čitalac može neposredno pažljivo uspoređivati.

Opća deklaracija o ljudskim dužnostima naišla je na plodno tlo kod mnogih pojedinaca, organizacija i znanstvenika. Spomenimo samo to da je u Bejingu (10.–12. rujna 1997.) godine održana Prva konferencija o svjetskom etosu i tradicionalnoj kineskoj etici i donijela svoju deklaraciju (101–106). U New Delhiju (23.–24. studenoga 1997.) također je održana konferencija o svjetskom etosu i tradicionalnoj indijskoj etici. Ove konferencije svjedoče i o tome da postoje ozbiljna nastojanja oko međusobnog razumijevanja različitih kultura, religija i filozofija – osobito istočnih – da bi se pronašle zajedničke i univerzalne vrijednosti, što je svakako

korak naprijed u otvorenu, ali moguću zajedničku budućnost.

Na kraju mogli bismo navesti riječi H. Schmidta: »Mi građani nemamo samo pravo na obranu od vanjske samovolje, nego isto tako dužnosti i odgovornosti prema našim suljudima. Ne može biti demokracije ni otvorenog društva na trajnoj osnovi bez dvostrukog principa o pravima i dužnostima«... »Vlade i države što sudjeluju u gospodarskoj globalizaciji moraju se zajednički izboriti za etički minimalni kodeks. U drugom slučaju moglo bi iduće stoljeće proteći isto tako konfliktno kao ovo naše što je pri kraju« (159). Za sada je naša dužnost prvenstveno prihvatiti opću ideju o relevantnosti moralnih pitanja u regulaciji života u uvjetima globalizacije. Pored toga treba poraditi na tome da se približe različita – često isključiva – stajališta: religijska, ideologijska, filozofska, kulturna općenito itd. u ostvarivanju ljudskih prava i dužnosti unutar vlastitog društva i angažirati se u traganju za zajedničkim humanim vrijednostima. »Opća deklaracija o ljudskim dužnostima« odnosi se i na tu dužnost. Jer, ako postmodernu razumijemo kao povijesnu krizu epohe moderne ili kao novi izlaz, možda je deklariranje povezanosti ljudskih prava i ljudskih dužnosti dio novog, postmodernog puta.

Ivan Cifrić

Klaus Dehner

LUST AN MORAL

Die natürliche Sehnsucht nach Werten

Primus Verlag, Darmstadt, 1998, 176 str.

Tematika **moral**a postala je u javnom diskursu veoma konjunktorna na svim poljima i medijima, što nas ne začuđuje jer za to postoje veoma vidljivi socijalni razlozi – od onih empirijski »najvidljivijih« u svakodnevicu do onih što ih znanstvenici otkrivaju u sferi kulturnih promjena.

Primjerice, korumpiranost političara, svakodnevna brutalnost na ulicama, terorizam, ratni međunarodni sukobi, bijeda i smrt od gladi itd., a s druge strane rasipnost, porast egoizma i hedonizma, reduciranje solidarnosti i ispunjenja dužnosti veoma često tek na simboliku. Poticajima moralnoj konjunkturi pridonose i javne rasprave o gubitku vrijednosnih orijentacija i propadanju nekih vrednota ili vrijednosnog sustava.

Međutim, problem morala nije povezan samo sa spomenutim negativnim društvenim pojavama nego prvenstveno s objektivnim promjenama, što se zbivaju u svim suvremenim društvima – onima što ih nazivamo razvijenim kao i onima što ih nazivamo nerazvijenim ili u razvoju. Dakako, između tih društava postoje razlike u dinamici i dubini društvenih promjena, pa tako i u promjenama vrednota i morala.

Dehner u svojoj knjizi ne pretpostavlja da samo društvene promjene utječu na moralne mijene, tj. na socijalno utemeljenje morala. Pod moralom podrazumijeva **sistem pravila i normi ponašanja u zajednici** (32), odnosno »normativni sustav koji regulira zajedničko djelovanje tj. zajednički život« (93). Dehner ne polazi niti od teze o apriornoj moralnoj autonomiji čovjeka, jer ga zanimaju neke druge dimenzije utemeljenja moralnosti, a u prvom redu naslijeđena biološka struktura. On nas želi upozoriti na činjenicu da je čovjeka priroda obdabila podlogom za moralne »pronaslake« koji se reflektiraju u odgoju. Čovjek kao produkt evolucije, slično životinjama, nosi u sebi neke urođene nagonske strukture što utječu na njegovo ponašanje koje predstavlja obilježje društvenosti. Nagonske reakcije čovjek tijekom kulturne evolucije kultivira i kao oblikovane društvene vrijednosti reproducira, odbacuje i mijenja, ali su uvijek prisutne.

Mnogi upozoravaju na propast i nestanak morala, svakako misleći samo na određeni moral i određeni vrijednosni sustav